

A személyes hit és istenkapcsolat szerepe az asszisztált reprodukcióval kapcsolatos döntésekben

BEVEZETÉS

A médiumokban gyakran találkozunk az asszisztált humánreprodukcióval, másként megfogalmazva a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos figyelemfelkeltő hírekkel, a témával kapcsolatos sarkos és kevésbé sarkos véleményekkel. Mindez azt jelzi, hogy jelenleg nagyon aktuális és fontos ez a téma- és egyben problémakör a társadalomban, és biztosak lehetünk abban, hogy a vallásos emberek figyelmét is felkelti.

A WHO 2023-as tanulmánya szerint a párok 17,5%-át érinti a terméketlenség problémája (WHO, 2023 és *Beabout*, 2025), ezt az adatot erősíti meg az Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztálya Népesedési Osztályának „World Fertility 2024” jelentése is (UN, 2024). Rendkívül érzékeny ez a téma, mivel egyrészt sokan küzdenek a gyermektelenség terhével és az azzal kapcsolatos testi-lelki problémákkal, másrészt a mesterséges megtermékenyítés témája által generált minden kérdés erős indulatokat képes gerjeszteni, amennyiben valaki rámutat a témával kapcsolatos fogalmak és jelenségek megfelelő értelmezésére és a sokszor előforduló tévedésekre.

Utóbbival gyakran lehet találkozni, különösen a mesterséges megtermékenyítésre vonatkozó katolikus egyházi véleményt illetően, mivel a katolikus Egyháznak konkrét tanítása van a kérdésköréről, s bármilyen szempontból is nézzük azt, a határozott egyházi vélemény még a hívő katolikusok körében is sokszor éles reakciókat vált ki.

Az asszisztált reprodukcióval kapcsolatban megfogalmazott katolikus erkölcsi tanítást illetően legtöbbször az a kérdés érdekel mindenkit, hogy a hívők számára mely mesterséges beavatkozás ajánlott, megengedett vagy elutasított. A katolikus Egyház erkölcsi tanítása azonban nem pusztán jogi szárazsággal kimondott „ítéletek” sora (mit szabad vagy nem szabad megtenni/mondani, mely tett, beavatkozás megengedett vagy tiltott, mi számít bűnnek egy katolikus számára, mi nem), hanem ennél sokkal mélyebb és életbevágóbb a szerepe az életünkben. A hétköznapi problémáiban elmerülő, sokszor reményvesztett embereknek, a meddőség terhét hordozó pároknak abban próbál irányt mutatni az adott élethelyzetben, hogy a megfelelő döntést meghozva és a lehető leg-

kevesebb személyes gyötrellemmel járó utat végigjárva, egyre közelebb kerülhessenek Istenhez és igazabb önmagukhoz.

Jelen tanulmány – noha sokan ezt várnák – nem az asszisztált reprodukció különböző metódusainak egyházi értékelésével foglalkozik. Egy eddig talán szokatlan nézőpontból kíván ránézni a terméketlenségre mint problémára: az erkölcssteológia, közelebbről a valláserkölc oldaláról a téma mélyére tekintve, kissé talán a határokat is feszegetve olyan elgondolkodtató kérdéseket próbál feltenni, amelyek igyekeznek rámutatni az Istennel való személyes kapcsolat, a benne való hit és bizalom fontosságára ebben a nehéz helyzetben is.

A HÁZASSÁG ÉS A TERMÉKETLENSÉG TERHE

A vágyott gyermekáldás késlekedése súlyos problémaként és kérdésként jelentkezik minden pár életében. A hívő és nem hívő házaspárok akár valamilyen korábbi tettük büntetéseként is értelmezhetik terméketlenségüket, mivel egyrészt a házassághoz általánosságban hozzátartozik a gyermek, de emellett ott van a vád és egyben önvád is: „Miért pont mi? Selejt vagyok? Ki a felelős, a hibás, én vagy a férjem/feleségem? Most hogyan tovább?” Mindez nemcsak a felek lelkében, hanem a kapcsolatukban, magában a házasságban is komoly törést okozhat, valamiképpen fel kell tehát dolgozni ezt a nehéz helyzetet.

A gyermekekre vágyó párok többsége a „Hogyan tovább?” kérdésre a „Mindenáron gyermeket!” válasszal felel, életükben megjelennek a „kell”-ek. Azonnal kell a gyermek, mindent mindenáron meg kell tenni a gyermek megfogánása és megszületése érdekében, minden segítséget meg kell ragadni, és azonnali eredmény kell, elsőre sikerülnie kell a fogadásnak. A türelem ebben az esetben nem opció, s talán ez az oka annak, hogy amennyiben a megfelelő vizsgálatok után nem sikerül azonnal a gyermekáldás, még inkább elkeseredik a pár, különösen annak nő tagja.

A házasok gyermek utáni vágya természetes, azonban meg kell vizsgálni, hogy ez a vágy egészséges-e vagy sem (*Papp, 2010*). Valóban a gyermek a fontos, önmagáért szeretnék őt a szülei? Nem valamilyen más okból volna rá szükség, pl. mert már megvan mindenük, már csak a hőn áhított gyermek hiányzik? Meddig képesek elmenni, milyen beavatkozásoknak vetik alá magukat az eredmény érdekében? Milyen anyagi, testi, lelki áldozatokat hajlandóak a vágyott gyermek érdekében megtenni? A saját vagy családjuk elvárásai sürgetik őket, esetleg úgy érzik, hogy lassan kifutnak már az időből?

Ha vallásos a házaspár, felvetődhet részükről, hogy esetleg érdemes megismerniük valási közösségük tanítását a meddőség kezelésével és a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatban.

Katolikus részről előzetes kérdésként merül fel, hogy a házaspár helyesen gondolkodik-e a házasságról és a gyermekvállalásról. A katolikus Egyház a gyermekre a házasság gyümölcseként tekint, az Istentől megáldott életközösség a természete szerint gyermekek nemzésére és nevelésére rendelt a házastársak javai mellett (vö. KEK 1660). A házasság javainak felsorolásában a társ, a másik házaspár említődik meg először, vele jön létre a házasság szentsége, nélküle a gyermek nemzése-foganása sem tud megtörténni. Maga a gyermek a házasságban ajándék¹, nem pedig járandóság (vö. KEK 2378), „gyermekhez való jog” nem létezik, egyetlen jogrendszer sem ismer ilyet (Papp, 2010).

A házasságról, annak lényegéről szóló katolikus tanítás ismeretében azt a kérdést is fel kell tenni, hogy miként viszonyul ehhez a házaspár. A jegyesoktatás során ezt részletesen ismertetni szokta a házasságra készülőkkel a jegyesoktatást végző pap vagy szakember, azonban az előforduló nehézségek idején érdemes ezt a tanítást feleleveníteni. Kérdés tehát, hogy fontos-e a házaspár számára az, amit a katolikus Egyház tanít a meddőségre vonatkozóan vagy sem? El tudják, és talán ami még fontosabb, el akarják fogadni a terméketlenséggel kapcsolatos katolikus erkölcsi tanítást? Be tudják látni, hogy a gyermek „nem jár”, hanem ajándék a házasságban, tudnak hozzá ajándékként viszonyulni? Vagy lázadnak e kijelentés ellen, és egyáltalán nem számít, hogy mit mond az Egyház? S ami talán a legfontosabb: hogyan állnak Isten előtt közösen és egyenként is ebben a kérdésben?

Sokan talán nem teszik fel önmaguknak ezeket a kérdéseket: vagy azért, mert nem merik, vagy amiatt, mert nem is akarnak szembenézni a problémával ilyen, a személyes hitet és istenkapcsolatot is megmozgató kérdésben. Egy ideig talán ki lehet kerülni e kérdések átgondolását, azonban, bármi is az elhatározás a gyermektelenség leküzdésére a pár részéről, végül szembe kell nézniük önmagukkal és döntéseik következményeivel.

¹ Ez a kérdés hangzik el a házasságkötés szertartásában is: „Elfogadod-e a gyermekeket, akikkel Isten megajándékozza házasságotokat?” (Vö. Országos Liturgikus Tanács, 2023.)

ISTENKAPCSOLAT ÉS ÉLETVEZETÉS

Az embernek az Istennel való kapcsolata csakúgy, mint minden kapcsolata, a személyességen alapul. Az embertársakkal való kapcsolatokhoz hasonlóan az Istennel való személyes kapcsolatban is mindkét fél (Isten és ember) saját szándékának megfelelően van jelen: Isten szeretettel fordul teremtménye felé, az ember erre szabadon válaszol.

Isten teremtésének csúcsa, az ember számára a legjobbat, az üdvösséget akarja: meghívja, hogy az Ő boldog életének örököse legyen, s azáltal, hogy az ember megismeri és szereti Őt, részesülhet ebben (vö. KEK 1). Isten tehát az, aki a szeretetben az első: a teremtésben életet ad az embernek, Krisztus áldozata által megváltja őt, Szentlelkében pedig fiává fogadja. Az ember szeretetre való képessége a tökéletes isteni szeretet tökéletlen mása, az ember az Isten és az embertársai iránt való szeretetében az üdvösségre való meghívottságára igyekszik válaszolni a maga töredékes mivoltában. Isten az egyetlen, aki teljesen átlátja az ember életét, annak elejétől a végéig (*Papp, 2010*), Ő az egyetlen, aki tudja, hogy pontosan mikor és pontosan mi válik az ember javára az üdvösséghez vezető személyes úton. A kérdés tehát csak az, hogy az ember el tudja-e ezt fogadni, azaz képes-e bízni Istenben, megbízik-e annak a mindenható akaratában, aki a Vele való teljes egységre hívja őt.

ISTENKÉP ÉS ISTENKAPCSOLAT

Az ember részéről az Istennel való személyes kapcsolat alapja az, hogy Istent milyennek látja, milyen elképzelése van róla. Ilyen istenképe minden embernek van, és sokan talán nem is gondolják, hogy ez meghatározza a személy életét és életvezetését. Papp Miklós ezt így foglalja össze: az istenkép a morál, az erkölcs lelke (*Papp, 2015*). A Tízparancsolat első parancsa Isten imádását írja elő, a többi parancs ennek a következménye – így tehát mindent, amit az ember tesz, az Istenről alkotott személyes elképzelése, a Vele való személyes kapcsolat alapoz meg.

Ahhoz, hogy az ember mit gondol Istenről, milyennek látja Őt, lényeges az idő pontos meghatározása (pl. „gyermekkoromban”, „amikor ez történt”, „az adott pillanatban” stb.), hiszen – ahogy mindenki tapasztalja az emberi kapcsolataiban is – időről időre változik az emberben az, hogy ki számára Isten, akinek a jelenléte hol távolinak, hol közelinek tűnik, érződik. Nem mindegy tehát az sem, hogy a természetlenség problémájának megjelenésekor, a problémával való szembenézés során a házaspár tagjainak milyen az istenkapcsolata és ebből következően házasságukban milyen szerepet tölt be Isten.

A teológiai szakirodalom szerint vannak jó és rossz istenképek, ezek kiindulási pontjuktól függően segítik és gyógyítják vagy éppen akadályozzák és beteggé teszik az ember életvezetését.

Az ember oldaláról nézve az a kérdés, hogy milyennek alkotja meg az egyes ember Istent a saját maga emberi képmására. Az ember által elképzelt istenképek egyoldalúak, mert a körülményei (történelmi kora, környezete, neveltetése stb.) által meghatározott és egyben korlátozott helyzetéből következően a személy soha nem képes teljes képet alkotni Teremtőjéről, csupán egy-egy nézőpontból tekint rá. Ha egy-egy ilyen istenkép torzítóan egyoldalú, akkor tévútra viheti az ember istenkapcsolatát és így az életvezetését is. A rossz istenképeket Karl Frielingsdorf „megbetegítő” istenképnek nevezi (*Frielingsdorf, 2019*): ezek akkor alakulnak ki, ha súlyos egyoldalúságuk abszolutizált lesz, emiatt feszélyezettséget, hiányt, bizalmatlanságot váltanak ki az emberből Isten irányába. Ilyen istenkép (a teljesség igénye nélkül) az, amikor az ember Istenben az őt magára hagyó istent látja; amikor csak hiánypótlóként tekint rá; amikor nem más számára Isten, csak egy dzsinn, aki csak a kívánságokat teljesíti; amikor már nem személyként tekint rá, hanem a világgal azonosítja; amikor Istenben csak büntető, könyörtelen urat lát; amikor relativizálja; amikor személytelen világszellemként tekint rá stb. (*Papp, 2015*).

Ezek az istenképek önkényesen leegyszerűsítik, kézzelfoghatóvá teszik Istent, azt hangsúlyozzák egyoldalúan, amit a személy lelkiállapota, aktuális helyzete alapján lát vagy látni akar. Veszélyük, hogy bennük olyan istenképet lát és olyan istent imád az ember, aki számára a legkényelmesebb. Isten így bekerül egy fiókba, de amint a helyzet megváltozik (pl. egy probléma megoldódik, valaki meggyógyul, munkát talál stb.), gyorsan ki is vehető onnan és felcímkezhető másképpen. Világos, hogy ezen istenképek esetlegesége hol ilyen, hol olyan irányba viheti az ember életét, s semmiképpen nem elégítheti ki egy komoly istenkeresés és Istennel való személyes kapcsolat vágyát.

Érezhető, hogy az üdvösség felé vivő úton egy stabil, minden szempontból megbízható istenképre van szükség, egyfajta biztos ismeret kell Istenről, ami igazi támaszt nyújthat, bármilyen probléma is jelentkezik, és egyben segíteni tudja az embert az életvezetésében is. Ilyen, jó istenkép azonban nem érkezhethet az ember részéről, máshonnan kell erednie.

A jó istenképekben maga Isten mondja el, hogy milyen is Ő valójában: Ő maga mutatkozik be az embernek a Szentírás szavain keresztül. Elsőként az Ószövetségben olvasható kinyilatkoztatásban tárja fel önnön lényegét, majd Fia, Jézus Krisztus által a kinyilatkoztatás teljességében. Isten a Szent Titok, a mindenható Úr, aki soha nem ismerhető meg teljesen az ember számára, és aki előtt minden teremtménynek le kell borulnia. Ő az, aki van, aki jelen van az ember életében, és kapcsolatban van vele még akkor is, ha ezt a személy a gondok, problémák közepette nem érzi, sőt, azt hiszi, hogy Isten eltaszította vagy

végképpen magára hagyta őt. A kinyilatkoztatás teljességében Isten Szentháromságként: az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységeként mutatkozik meg. Ő maga a szeretet, amiből nemcsak a teremtet világ, hanem minden emberi szeretet is ered. (Papp, 2015.) E négy istenkép gyógyítani tud: képesek arra, hogy az embernek az Istenről elképzelt hibás, a bűn által elhomályosult elképzeléseit helyre tegyék, Istent olyannak láttatják, amilyen Ő valójában és ezáltal segítik az embert az életvitelében, minden tetteiben az Isten felé vezető úton.

A VALÓDI ISTENKAPCSOLAT AKADÁLYAI

Az élő, személyes kapcsolat minden esetben annak intenzitásától függ, hogy milyen gyakori és szoros kötelék van a kapcsolatban levő két fél között. Az istenkapcsolat is ilyen: az ember részéről megkívánja az Istennel való folyamatos párbeszédet, a Vele való együttléte. Ha nem működik, ellaposodik valami miatt az istenkapcsolat, az ember távol érzi magától Istent, meg kell keresni annak okát vagy okait. Isten részéről, aki végtelenül szereti a teremtményét, aki a saját Fiát adta oda az emberért, azért, hogy megváltsa a bűntől és a haláltól, nem merül fel akadály – Isten mindig ott van, jelen van az emberrel való kapcsolatban. Az ember az, aki töredékes szeretete, rosszra hajló akarata miatt el tud távolodni Tőle, végső esetben meg is tudja szüntetni a kapcsolatát Istennel.

Nem csupán az imádság (azaz az Istennel való személyes beszélgetés) hiánya lehet akadály az ember részéről, de – amint láttuk – gátolhatja az Isten–ember kapcsolatot egy olyan istenkép imádása is, amely aktuálisan nagyon kényelmes az ember számára. Az Istenben való bizalomnak az ember egyoldalú elgondolásából fakadó megrendülése vagy hiánya szintén gátja lehet az ember közeledésének (vagy Istenhez való visszatalálásának), de ugyanígy az ember mély önzése, önmaga középpontba való állítása is. A bűn végeredményben nem más, mint Isten istenségének megkérdőjelezése, és az, hogy az ember önmagát állítja be origóként. Azzal utasítja el Istent, hogy nem fogadja el sem azt, amit Isten szeretetből neki szán, és amiről Ő tudja, hogy teremtménye javára válik, sem azt, hogy Isten végtelen szeretetében félti őt a rossztól, annak megtételétől, mindattól, ami eltávolítja Tőle. A bűn az, hogy az ember saját isteneként maga akar dönteni arról, hogy mi a számára a jó és a rossz (vö. Ter 3,5),² elvetve mindazt a jót, amit Isten szándéka neki szeretne juttatni és elvetve Istent, aki csak akadályozza őt vágyai kielégésében.

² „Isten jól tudja, hogy amely napon abból esztek, szemetek felnyílik, olyanok lesztek, mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat.” (Ter 3,5)

Egy házaspár esetében nemcsak az a fontos, hogy mindegyiküknek rendezett legyen a saját istenkapcsolata és imaélete, hanem lényeges az Istennel való közös kapcsolatuk is, különösen a nehézségek, gondok idején. Dolgoznak-e személyes istenkapcsolatukon? Fontos-e az imádság számukra? Tudnak-e Isten szemszögéből tekinteni a házasságukra? Fontos-e nekik, hogy Isten jelen legyen a házasságukban? Mindebben a közös imádság, az Istenről, a hitről való beszélgetések, az Istenben való közös bizalom tudja segíteni őket, valamint az abban való hit, hogy Istenben és Vele együtt mindig van tovább, bármi is legyen a nehézség, amivel aktuálisan szembe kell nézniük.

A SZEMÉLYES DÖNTÉSEK SZEREPE AZ ÉLETVEZETÉSBEN

A személyes istenkapcsolat, hasonlóan az emberi kapcsolatokhoz, személyek közötti kapcsolat, és mint ilyen, hatással van az ember döntéseire. Naponta döntéseket kell hozni különböző kérdésekben, előbb-utóbb mindenkinek választania kell, hogy házasként vagy egyedülállóként, esetleg egy közösség elkötelezett tagjaként éli le az életét. Az aktuálisan meghozandó döntés minden esetben egy rangsor felállítása: mi a fontosabb, mi az értékeesebb, mit kell előbb megtenni. Ahhoz, hogy ezt el tudja dönteni, az embernek fel kell állítania az értékek hierarchiáját az életében. Fontos, hogy mindezek mélyében legyen egy olyan teljes körű rálátása az életre, ami segíti az eligazodásban. Ez az ún. alapidöntés (*optio fundamentalis*), amelyet az ember önmagára figyelve, önmagát mint egészet vizsgálva hoz meg a jó vagy a rossz mellett. (Weber, 2001.) Ehhez támpontokat a kinyilatkoztatás és a szenthagyomány ad, azaz Krisztus és az egyház tanítása, amelyek figyelembevételével az értékek a megfelelő helyükre kerülnek az ember életében, kialakul a döntések hierarchiája, és kevesebb az esélye az élet elhibázásának. (Vö. Papp, 2015.)

Az ember szabad akarattal rendelkezik, így az alapidöntését is szabadon hozza meg. Ez a leglényegesebb döntés, mivel irányba állítja az egész életet: az ember vagy Istennel járja végig az életét, Krisztust állítja a középpontba és az Ő példája és tanítása köré rendezi azt (*optio fundamentalis positiva*), vagy szándékosan ellenszegül mindennek és elveti Őt, mintegy kiírja az életéből (*optio fundamentalis negativa*). Ez az alapidöntés konkretizálja az ember életdöntését, vagyis azt, hogy milyen életformában (házasságban vagy egyedülállóként, esetleg közösségben) szeretné megélni az alapidöntését, az életdöntések pedig beirányozzák és meghatározzák a mindennapi döntéseket (az adott helyzetben mire mond az ember igent, mire mond nemet, mit tesz vagy mit nem tesz meg).

Az alapidöntés életben tartásához nélkülözhetetlen az imádság, a Szentírás olvasása, a krisztusi tanítás megismerése, mindaz, ami megtartja és előresegíti az istenkereső embert

az üdvösségre vezető úton. Ebben az egyháznak különleges feladata van: a krisztusi tanítás, a szentségek, a liturgia és a közösség által az ember megtapasztalhatja a végső célhoz való közelebb kerülés közös örömét.

HITBŐL FAKADÓ ÉLETVEZETÉS ÉS ERKÖLCS

A hit erénye Isten ajándéka, az ember szabad döntésén alapul, hogy elfogadja-e vagy sem. (Vö. DH 10.) Mindenki önmaga felelős a hitéért, azért, hogy mennyire nyitott rá, hogy befogadja-e vagy sem, hogy ápolja vagy elhanyagolja, esetleg rombolja, hogy megvallja-e vagy sem üldözés idején, hogy továbbadja-e vagy sem családjában, közösségében (Papp 2015).

A hit halott tettek nélkül (vö. Jak 2,26),³ nem választható el tehát az ember személyes hite a döntésekben és cselekedetekben adott válaszaitól. A hit az alaptörténet erénye, az Istentől kapott hitre minden ember az életével felel, a hit határozza meg tehát az életvezetést. A személyes istenkapcsolatot, az Istenben való hitet a döntések teszik kézzel foghatóvá, s mindez akkor őszinte, ha a külsőleg megnyilvánuló tett (etika) összhangban van az ember szabad belső elköteleződésével Isten felé (ethosz).

Sokszor tehernek tűnnek a hívő emberek számára az isteni törvények és szabályok, különösen az egyház erkölcsi előírásai (KEK 1949 skk.), a legtöbben a tiltást hallják ki ezekből és lázadoznak ellenük. Érdemes azonban elgondolkodni: ha Isten szereti az embert és az üdvösséget szánja neki, a parancsok által nem éppen felé akarja terelni, óvva őt a bűn elkövetésétől, a Hozzá vezető útról való letéréstől? Isten féltő atyai szeretete nem éppen abban nyilvánul meg, hogy az erkölcsi előírások által megvédi fogadott gyermekeit egy-egy nagyobb nehézségtől? El tudja-e fogadni a problémáiból, a küzdelmeiből éppen ki nem látó ember, hogy Isten a nehézségben is mellette áll és nem akarja a vesztét?

Nem egyszerű feladat az életvezetés, de ha az ember megengedi, hogy Isten jelen legyen az életében, szembe tud nézni a legnagyobb keresztekkel is. Az egyéni és a közös imádságban való beszélgetés Istennel, az alázat gyakorlása, az Isten akaratának keresésére való nyitottság és az egyház tanításában való elmélyülés mind a személyes istenkapcsolatot és rajta keresztül az életvezetést, mind pedig a házasságot át képes lendíteni súlyos nehézségeken, így a terméketlenségen is.

³ Jak 2,26: „Mert ahogy lélek nélkül halott a test, a hit is halott tettek nélkül”

BEFEJEZÉS

A teológia, Isten szemszögéből nézve, az egész emberre tekint: azt a teremtet, megváltott és megszentelt embert látja, aki az üdvösségre kapott meghívást és képes személyes kapcsolatba lépni Teremtőjével, annak kezdeményezésére. Nemcsak az örömben, hanem a nehézségekben és a komoly egzisztenciális helyzetekben, így a terméketlenség és a gyermektelenség terhének viselésében is szerepe van Istennek. A házaspárnak az a vágya, hogy közös gyermekük legyen és egymás által váljanak szülőkké, természetes óhaj, ez azonban könnyen betegessé válik, ha az ember a másik személyt pusztán eszköz-létre kárhoztatja, saját boldogsága mindenáron történő elérésében. Ennek gyökere a személyes hit, a teremtő Istenre való ráhagyatkozás és a Benne való bizalom gyengülése, vagy a Vele való teljes szakítás.

Az Istennel való személyes kapcsolat erőssége vagy éppen gyengesége, valamint a személy aktuális istenképe ott áll minden döntés hátterében, s hatással van az életvezetésre. Nem kérdés tehát, hogy a terméketlenséget megoldani látszó mesterséges megtermékenyítési módszerek felmerülésekor sem állítható félre Isten a személyes döntési folyamat során. Isten a végtelen Szeretet, aki a nehézségben is teremtménye mellett áll és kész neki segíteni, ha nem is oly módon, mint ahogy azt mi, emberek elgondoljuk. Isten atyai szeretetének elfogadásában a szabad döntésű alázatnak és a ráhagyatkozásnak van döntő szerepe, megkeresztelt krisztushívőként feladatunk ezek folyamatos gyakorlása, habitussá tétele.

IRODALOM

- Beabout, Leandra (2025). *Infertility statistics: How many couples are affected by infertility?* <https://www.singlecare.com/blog/news/infertility-statistics/> (Utolsó megtekintés: 2025. december 15.)
- Denzinger, H. & Hünermann, P. (2004). *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Szent István Társulat.
- DH – *Dignitatis humanae* (a II. Vatikáni Zsinat nyilatkozata a vallásszabadságról).
- Frielingsdorf, K. (2019). *Istenképek. Ahogy beteggé tesznek – és ahogy gyógyítanak*. Szent István Társulat.
- KEK (2020). *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (2020). Szent István Társulat.
- Országos Liturgikus Tanács (2023). *A házasságkötés szertartásának rendje*. Szent István Társulat.
- Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás (2022). Szent István Társulat.
- Papp M. (2010). *Krisztusi bioetika*. Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola.
- Papp M. (2015). *A vallásosság erkölcsi erénye*. Sapientia – L'Harmattan.

- UN (2024). United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division. *World Fertility 2024*. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesd_pd_2025_wfr_2024_final.pdf (Utolsó megtekintés: 2025. december 15.)
- Weber, H. (2001). *Általános erkölcszociológia*. Szent István Társulat.
- WHO (2023). World Health Organization: *Infertility prevalence estimates 1990–2021*. <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/a22ced65-46b1-4482-bf85-058719fec649/content> (Utolsó megtekintés: 2025. december 15.)